

"Modern Zamanlar" Filmi ve Dönemsel Bir Çalışma İlişkileri Yorumlaması

Yrd. Doç. Dr. Kamil ORHAN*

ÖZET: Metinlerin ve bağlamların anlamca yorumlanması sosyal bilimlerde çok sık kullanılmamasına rağmen önemsenen niteliksel araştırma yöntemlerinden biridir. Böylesi çalışmalarda malzeme olarak yazılı metinler olduğu kadar görsel ve işitsel materyaller de kullanılmaktadır. Anlam yorumlanmasında filmlerin kullanılması yeni bir yöntem değildir. Ancak, Türkçe alanyazınında bu tür analizlere çok sık rastlanmamaktadır. Çalışmada 1930'lu yıllardaki ekonomik ve sosyal yaşantının bir parçası olarak endüstride çalışma ortamı, film aracılığıyla analiz edilmiştir. Charlie Chaplin'in "Modern Zamanlar" (1936) filmi aracılığıyla dönem yorumlanmıştır. Chaplin'in bu filmi, eleştirilenler tarafından dönemini en iyi yansıtan çalışmalardan birisi olarak görüldüğü için seçilmiştir. Film dönemin anlaşılmasında önemli bir görsel zenginlik kazandırmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çalışma İlişkileri, Endüstri İlişkileri, Modernizm, Modern Zamanlar

An Interpretation Of The "Modern Times" Film And Periodical Labor Relations

The interpretation of the text and context is one of qualitative research methods in the social sciences despite not often used. In such studies, audio-visual materials are also used as well as texts material. Using films is not a new method for interpreting of the meaning. However, it is not very common such analysis in Turkish literature. In this study, working environment in the industry was analyzed through the film as a part of the economic and social life in the 1930s. The period has been interpreted through Charlie Chaplin's "Modern Times" film (1936). Chaplin's this film has been selected, for it was seen one of the best film reflecting the period by the critics. The film provides an important visual richness to understand the period.

Keywords: Labor Relations, Industrial Relations, Modernism, Modern Times

* Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

GİRİŞ

Modern Zamanlar filmi, sinema tarihi açısından sessiz filmlerin altın çağının bitişine; sesli filmin, Chaplin’in itirazlarına rağmen, sinema endüstrisinde yayılmaya başlamasına denk gelmektedir. Filmde ekonomik bunalımın etkisindeki ABD anlatılmaktadır. Dönemin çalışma ilişkileri, emeğin yabancılaşması hicvedilerek, kapitalist ve modernist sistemin eleştirisi yapılmaktadır.

Birçok sanat dalında toplumun genel bir analizi yapılarak döneme ilişkin bilgiler hedef kitleye sunulmaktadır. Batılı yazında sıkça rastlansa da Türkiye’de bu tür çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Emek tarihi açısından bakıldığında da durum farklı değildir¹. “İnsanın yaşamının içerisinde doğan ve onun değişik veçhelerini taşıyan sanat eserleri” sosyal yaşamın gerçekliğini “...sanatçının düşünsel, duygusal prizmasından geçerek” yansıtmaktadır. Sosyal gerçekliğin yansıtıcısı olma özelliği sanat eserlerini dönemlerinin tanığı konumuna getirmektedir (Makal, 2008). Chaplin de sinema sanatında dönemini en iyi yansıtan yönetmenlerden birisi olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın amacı, bu doğrultuda 1930’lu yılların Amerikan Endüstri İlişkilerine, zamanını aşan bir “modernite” eleştirisi getiren Modern Zamanlar filminin anlam yorumlamasını yapmak; görsel sanatlarda yerini almış eserin bilimsel (aynı zamanda yazılı) kaydını tutmaktır.

Film analizi günümüzde kalitatif yöntemlerden birisi olarak kabul edilmektedir (Yanow, 2006; Yıldırım ve Şimşek, 2005; Redcliff, 2003; Turner, 1999). Çalışmada “Modern Zamanlar” filmi anlam yorumlaması aracılığıyla incelenmiştir. Yöntem, zaman zaman subjektiflik açısından eleştirilmekle birlikte bir dönemin anlaşılmasında görseelliğin katkısını sunması sebebiyle tercih edilmiştir. Yöntemin çalışmaya sağladığı en önemli avantaj, incelediğimiz materyalimizi (filmin) çalışmacılara tekrar tekrar aynı dakiklikle izleyebilme olanağı sunmasıdır.

Yanow’a (2006:15) göre hermenötik birimler metin bağlamından genişletilmelidir. Bu genişletme çerçevesinde hermenötik çabanın kaynağı iki boyutlu (kağıt üstünde yer alan resim, çizim vb.), üç boyutlu (mimari eserler) eserlere ve görsel eserlere (fotoğraf, film vb.) kadar uzayabilmektedir. Hermenötik yöntem konuşmalara, nutuklara, yasal edimlere, sözlü olmayan iletişim öğelerine uygulanabilmektedir. Weldez (2006: 180) de filmlerin en azından söylem analizi açısından gittikçe artan biçimde veri kaynağı oluşturabileceğini belirtmektedir. Filmler araştırmacılar tarafından minimal düzeyde etkilenen doğal niteliksel veriler arasında görülmektedir. Doküman analizinde filmlerin kullanıldığı belirtilmektedir (Heaton, 2004).

Filmler bilimsel araştırmaların nihai araştırma verileri sayılmasa da temsillerimiz gibi sosyal pratiklerimizin bir yansımasıdır. Bu nedenle kültürel

¹ Türkçe yazında eksikliğin giderilmesi yolunda yapılmış bu tür bir çalışma için; Makal, Ahmet. 2008. Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak Edebiyat. Çalışma ve Toplum. 18. 3. <http://www.calismatoplum.org/sayi18/makale18.htm...>

analizlerde filmlerin yorumlanması yaygınlaşmaktadır (Turner, 1999:47-48). Bu noktada öne çıkan sorun, seçilen materyalin araştırma konusu açısından iyi bir örnek teşkil edip etmediğidir. “Modern Zamanlar” filmi çeşitli çalışmacılar tarafından dönemini çok iyi yansıtan ve evrensel bilgi birikimini etkileyen bir film (Grace, 1952; Stewart, 1976; Cavanagh, 1994; Galanopoulos, 2008) olarak ifade edilmiştir. Chaplin, bizde bilinen adıyla Şarlo karakteri (bu tipteninin genel isimlendirmesiyle *Little Tramp*, Küçük Serseri) aracılığıyla, makinelerin üretim hatlarına yerleştirilmesi sonucunda emeğin yaşadıklarına sert eleştiriler getirmektedir (Norwell-Smith, 1996).

Genel olarak görsel tasvirler (ve bunların içinde de film analizi) araştırma için güçlü araçlar sunmakta; gerçekliği basitçe tanımlamaktan ziyade inşa etmektedir. Görsel imajlar sosyal olayları izlemek için çok özel bir yön sunmaktadır. Görüntü daha geniş bir sosyal bağlam içine gömülmüştür (Rose, 2001). Buna karşın “Modern Zamanlar” filmi aracılığıyla dönem çalışma ilişkilerinin objektif bir analizini yapmak, Chaplin’in bakış açısıyla dönem eleştirisini yapmak mümkün görünmektedir. Çalışmada “Modern Zamanlar” filmindeki sözel ve görsel uyarılar yorumlanarak, dönem ile ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Yıldırım ve Şimşek’in (2005) doküman izleme prosedürü izlenerek, önce filmde üzerine çalışılacak bölümler tespit edilmiş, sonra yorumlanarak, tarihsel süreçteki bağlamlarla eklenmiştir.

Film, Fordizmin ve modernizmin yükselişini eleştirmektedir. Genellikle Smith, Weber, Fayol, Taylor gibi klasik kuramcılardan düşünsel altyapısını alan Ford’a ithaf edilen üretim hattı, toplumsal planda önemli dönüşümlere de yol açmıştır. Ford’dan çok önce, 1799 yılında Eli Whitney ve Simon North, Connecticut’taki silah fabrikalarında üretim hatlarını düzenleyerek kitle üretimi yapmıştır. Daha sonrasında cep saati, tekstil üretimi gibi alanlarda da kitle üretimi denenmiştir (Brown, 2005). Henry Ford önderliğinde hareketli üretim hatları, kitle üretimi ve bilimsel yönetimin temel etkinlik ilkeleriyle bir organizasyon geliştirilmiştir. Fordizm kavramı da bu bağlama işaret etmektedir (Shilling, 2004). Ford, kendisinden önce yapılan üretim hattı sistemi deneyimleri olmasına karşın, bu üretim tarzını salt bir üretim yönetimi sorunu olarak görmemiştir. Yığınsal üreten, kitlesel tüketen bir toplum yaratma çabasında olmuştur. Bu sebeple üretim modeline ve arkasında yatan toplum modeli üretme çabasına ismini (Fordizm) verebilmiştir. Yığınsal üretim, yürüyen hatlar, zaman baskısı, otomasyon ve hız arttıkça monotonlaşma, emeğin yabancılaşması vb. çalışma sorunlarını gündeme getirmiştir.

Touraine’e göre modernlik fikri ile akılcılığın vazgeçilmez olarak bağlı olduğunu belirtse de, Canatan’a göre, modernleşme, kalkınma, ilerleme ve gelişme değil, sömürülme ve gerileme yönünde bir değişimdir (Yalınkılıç, 2007). Film, modernizmin hızla yükselişleriyle insanın yaşadığı “insani” problemlere dikkat çekmektedir.

1. TARİHSEL ARKAPLAN

Fordizm, 20.yüzyılın en önemli üretim modellerinden birisidir ve sanayileşme devrimi sürecinin bir sonucudur (Galanopoulos, 2008). Modelin örgütsel ve düşünsel temeli Taylor tarafından atılmıştır. Henry Ford ise, bu görüşleri sanayiye uygulamıştır.

Taylor, ana fikir olarak sanayideki işlerin basitleştirilerek standartlaştırılmasını, bu yolla yapılacak işin beceri gerektirmeyecek biçime dönüştürülmesini hedeflemiştir. Yöntem olarak zaman etütleri ve hareket çalışmalarıyla işin incelenmesi öngörülmüştür. Onun sisteminde yöneticilerin rolü koordine etmektir.

Bilgin'e göre (1997) dönemin gereği zorunlu olarak rasyonel olan örgütlerde bile bu rasyonelliğin taşıyıcısı olamayan birey söz konusudur. Rasyonalite örgüt tarafından bireye dayatılmaktadır. Bu nedenle dönemin yarattığı örgütsel kültürde hem çalışanlar hem de onları yönetenler kontrol edilmek zorundadır.

Ford, 1913 yılında Detroit'teki Highland Park otomobil fabrikasında, bu teorik arkaplanı pratiğe uygulayarak geliştirmiştir. Sistem, standartlaştırılmış bileşenlerin, hareketli hat sisteminde üretimde kullanılması prensibine dayanmaktadır.

Kitlesel tüketim için kitlesel üretimin yapılması Fordizmin ana bağlantı noktasını oluşturmaktadır. Fordist model kitlesel üretim mantığıyla maliyetleri düşürmeyi hedeflemiştir. Örneğin Chudacoff'un bildirdiğine göre, bu yolla Chevrolet Coupe 7000 dolara satılırken, Model T 300 doların altında satılmıştır. Çok sayıda, hızlı ve ucuz üretmek montaj hattı felsefesini yaygınlaştırmıştır. Özkalp'e göre bu durum emeğin özgünlüğü ortadan kalkmış, ikame edilebilir bir duruma gelmiştir. İşçinin bilgi ve becerisi gereksizleşmiş, tek amaçlı makinelerin pasif bir uzantısı haline gelmiştir (aktaran, Gökgöz, 2007).

Ford, 1922 yılında yazdığı “*My Life and Works*” kitabının “*The Terror of the Machine*” başlıklı bölümünde işleri nasıl sınıfladığını ve zor işlerin güçlü, kolay işlerin ise bedensel güce sahip olmayan kişilerce yapılacak biçimde düzenlendiğini anlatmaktadır. Bu çalışma aracılığı ile sağır, dilsiz, tüberkülozlu, tek kollu, tek bacaklı, bacakları olmayan, kolsuz, görmeyen insanlar tarafından yapılabilecek *hafif işler* ortaya çıkarıldığını ifade etmektedir. Ona göre “insanların önemsiz makineler oldukları henüz doğru değildir”. Bununla birlikte, 1912 – 1914 döneminde montaj hattında yapılan çalışmalar sonucunda bir montaj on dört saatten doksan üç dakikaya düşürülmüştür. İzleyen çalışmalar sonucunda 1925 yılında ise, her on saniyede hattan bir araba çıkmıştır (Kaes, 1993).

Buchanan ve Huczynski'ye göre Ford, "inovasyon" gerçekleştirmiştir. İlk olarak zaman ve hareket etütleriyle işin rasyonelizasyonunu uygulamıştır. Her işin en iyi icra yolu bulunmuştur. İşler belirli bir zaman diliminde etkin biçimde yapılabilecekleri pek çok küçük parçaya bölünmüştür. Böylelikle her işçi tarafından yapılabilecek basitliğe indirgenmiştir. İcra, özel beceri gerektirmeyecek hale

getirilmiştir. İkinci inovasyon, kullanımı herhangi bir özel beceriyi gerektirmeyen tek amaçlı makinelerdir. Üçüncüsü ise, hareketli montaj hattıdır. Montaj hattında bitmemiş ürün bir işçiden diğerinin önüne doğru hareketli bantlar aracılığıyla sürekli akmaktadır (aktaran, Galanopoulos, 2008). Harvey’e göre Ford, salt emeğin kullanımı ile ilgili değildir. Kitle üretiminin kitle tüketimini doğuracağını, emeğin yönetiminde, denetiminde yeni popülist, modernist, demokratik, toplum oluşacağını öngörmüştür. Ücretin ödenmesi kadar bunların uygun biçimde harcanmasını da planlamayı amaçlamaktadır. Kurduğu sosyal araştırma sistemiyle yeni dönem insanının gerekli “rasyonel ve sağduyulu” (öngördüğü biçimde) tüketime yönlendirilmesine çalışmıştır (aktaran, Saklı, 2008). Yine Harvey, Ford’un özgün olan yönünün ve Taylorizm ile Fordizmi ayıran özelliğin vizyon olduğunu ifade etmektedir. Kitle üretimi ve kitle tüketimi arasında bağ kurmuş, iş gücünü yeniden inşa çabasına girmiş, emeğin kontrolü ve yönetimi için yeni bir sistem geliştirmiş, yeni bir estetik ve psikoloji üretmiştir (aktaran, Rothstein, 2007: 136).

Özetle Taylorist-Fordist Modelin unsurları ve doğurgularını bir kaç maddede toplamak mümkündür (Bozkurt, 2000):

1. Standart üretim yapılması
2. Üretimde bantların kullanılması
3. Tek amaçlı makinelerin kullanımı
4. Vasıfsız işçilerin kullanımı
5. Düşük iş motivasyonu
6. Çatışmacı iş ilişkileri
7. Hiyerarşik yönetim anlayışı
8. Dikey işbölümü (planlama ve uygulama arasında ayırım)
9. Dışsal kontrol
10. Yatay iş bölümü (görevlerin aşırı sınırlandırılması)
11. İşçileri iş yerine bağlama
12. Tempoyu makinelerin belirlemesi insanın uyması
13. Zaman standartları ile çalışma
14. Bireysel çalışma alışkanlığı

Bu sistem, fabrikalarda çok sayıda işçi olmasına; en yüksek ve en düşük yetenekli işçilerin maaşları arasında farkın azaltılmasına; hükümetle imzalanan toplu sözleşmenin bir parçası haline gelen ek faydalara odaklanmaktadır (Franklin, 1994). Doğal bir sonuç olarak, yönetim modeli kolektivist, katı hiyerarşik, disiplin temelli; yüksek tempoda aralıksız çalışmayı ve kesin itaati sağlayacak biçimde yapılandırılmaktadır. Üretimin bu biçiminin yarattığı insan tiplmesi otoriteryen kişilikle örtüşmektedir.

Otoriteryen kişilik örüntüsü o dönemden temel alan çalışmalarda dokuz özellik etrafında toplanmıştır: alışılmışı bağlılık, otoriteye boyun eğme, otoriteryen saldırganlık, içe bakış yokluğu, insanüstü varlıklara (batıla) inanma ve tektipleştirme, güç iktidar ve sertlikten yana olma, yıkıcılık ve insana inançsızlık, bilinç altı içtepeleri

dışa yansıtma, cinsellik (Bilgin, 2008; Batmaz, 2006). Adorno’nun siyasetin sağında tanımladığı otoriteryen kişiliği, Rokeach sol grubu içine alacak biçimde genişleterek “dogmatik kişilik” kavramıyla genişletmiştir. Buna tutarlı biçimde, Tetlock, Lordlar kamerasında yaptığı çalışmada uç görüşlü sosyalistler ile muhafazakârların benzer bilişsel yapılar sergilediğini saptamıştır (aktaran, Bilgin, 2008). Modernist toplumsal yapı beraberinde getirdiği yaşam biçimi, otoriteryen kişiliğe sahip insanı bir yandan zorunlu kılmakta diğer yandan yetiştirmektedir. Otoriteryen kişiliğe sahip insan da otorite figürlerine itaatli, boyu eğici, sınıf bilincinden uzaklaşan, alışmışa bağlı, sıradanlığı benimseyen, rutin işlerde rutin biçimlerde çalışan bireyler haline getirilmeye çalışılmaktadır.

2. MODERN ZAMANLAR

İnsan ile makine arasındaki benzeşimler çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. İnsanı anlamak için makine metaforu kullanılmasının yanı sıra makinelerin geliştirilmesinde insan bedeninin örnek alınması çok sık rastlanan bir durumdur. İnsanlığın “insan” ve “makine”yi algılamakta kurduğu bağ, modernizmin yaşandığı dönemlerde bir adım ileri geçmektedir. Marksist çizgiden giderek makinelerin çarklarıyla çalışan insanın o çarklardan biri haline geldiği vurgulanmaktadır. Yaptığı işe yabancılaşan ve içselleştiremeyen insanın dramı yansıtılmaktadır.

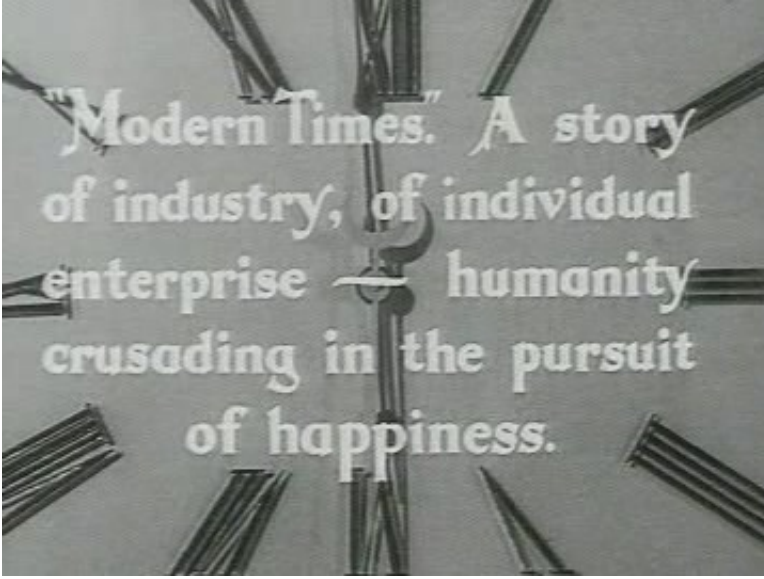
Pek çok sinema eleştirmenine göre Chaplin’in Modern Zamanları, diğer filmleriyle (Örneğin, City Lights, Golden Rush, The Great Dictator) birlikte o dönemin sosyal gerçekliğini, “insan”daki değişimi ve “modern insan” kavramının ortaya çıkmasını sağlayan dinamikleri anlamamızı sağlayan önemli bir eserdir.

Modern Zamanlar, 1930’lu yıllarda Büyük Depresyon ortamında çekilmiştir ve bu dönemi anlatmaktadır. Filmde dönemin kaotik ortamı, açlık, yoksulluk, işsizlik sorunları işlenmektedir. Sanayileşme çağında makinenin insanı yabancılaştıran etkisine karşı her sektörden çalışanları uyarmaktadır. Öylesine ki; filmde Chaplin pek çok farklı ortamda (fabrikada hat işçisi, gemi işçisi, gece bekçisi, garson) çalışan olarak görülmektedir. Her bir ortama ilişkin eleştirisi ortaya koymaktadır. Bozkurt’a göre (2000), Fordizmin yarattığı kitlesel etkiye karşı çıkılmasında ekonomik faktörlerle birlikte insanı kitleleştiren, geri plana atan, yabancılaştıran sosyal faktörler de rol oynamaktadır.

Grace (1952), “teknokrazi çağı ve endüstrileşmenin insanlığın deneyimlerini doldurması; makinelerin “dizginleri” ele geçirilmesi; insanlığın savaşa hazırlanması; o günlerin duyguları, kargaşalar; işlerdeki yüksek iş devri; montaj hatlarındaki monotonluklar”ı “Modern Zamanlar”ın ana teması olarak belirlemektedir. Film bu ana temalar üzerinde inşa edilmiştir.

“Modern Zamanlar” bu arkaplanda kendi retorliğini, insan tiplemesini, bakış açısını üretmiştir. Muzaffer Şerife göre her sosyal hareket özgün bir slogan

üretmektedir. Amerikan devrimi ise “Yaşam, özgürlük ve mutluluğu edinme hakkı”² sloganını üretmiştir (Batmaz, 2006). Döneminin en önemli sosyal psikologlarından birisi olan Şerif’in tespitine paralel biçimde, filmin ilk görüntüsü 6’ya yaklaşan saat görüntüsü, ardından “Modern Zamanlar: Bir endüstri, bireysel girişim öyküsü – İnsanlık mutluluk yolunda koşuyor”³ yazısı gelmektedir.

Resim 1. Filmin İlk Görüntüsü

Ayrıca filmde saatin durmadan ilerleyişi “modern zamanlar”ın gelişini haber vermektedir. Zamanın, en önemli kavramlardan birisi olacağı vurgulanmaktadır. Gerçekten de 20. yüzyılın ikinci yarısında zamanın bireyin yaşamı üzerindeki baskısı daha da belirginleşmiştir. Zaman Fordist üretimin en önemli kategorilerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Zaman etütleri Fordist sistemin temelidir. Ardından peş peşe bir ağılda itişerek ilerleyen kuzular ve bir fabrikaya vardiyalarına yetişmek için koşturan insanlar görüntüsü, üst üste geçiş yapılarak verilmektedir. Bu ilk sahneden itibaren, Chaplin simgesel bir dille modernitenin insanı nasıl “uyum”lulaştırdığını anlatmaktadır.

Batmaz’a (2006) göre konformite sürecinde salt bireyin uyumlulaştırılması değil itaat ve otoriteriyenizm çerçevesinde tekbiçimleştirilmesi de sağlanmaktadır. Nitekim bu sahne Pink Floyd’un sistem eleştirisi yaptığı kült eseri “The Wall”

² Life, liberty and the pursuit of happiness

³Modern Times.' A story of industry, of individual enterprise - humanity crusading in the pursuit of happiness”

filmindeki (1982) tek sıra yürüyen çekiçleri anımsatmaktadır. The Wall’da otoriteren sistemlerin tekbiçimleştirdiği modern insanın günlük yaşamdaki bunalımı vurgulanmaktadır. Toffler eğitim (okullar), sağlık (hastaneler), hukuk (hapisaneler) ve bir bütün olarak devlet örgütlenmelerinde iş bölümü, hiyerarşi, acımasızca kişisellikten uzaklaştırma uygulandığını iddia etmektedir (aktaran, Galanopoulos, 2008). Filmde ağıla koşan koyun sürüsü görüntüsünde iki ayrıntı dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, yukarıdan çekilmiş koyun sürüsü görüntüsünün hemen ardından aynı açıdan çekilmiş, aynı eylemi yapan insan görüntüsü verilmesidir. Kitlelül üretim, kitlelül tüketim Le Bon⁴’un da haber verdiği kalabalıkları yaratmıştır. İkincisi ise, koyun sürüsündeki bir tek kara koyuna yer verilmesidir. Galanopoulos’a göre (2008) bu görüntü her kuralın bir istisnası olduğunu sembolleştirmektedir.

Resim 2. Koyunlar ve Fabrikaya Koşan İşçiler

⁴ Gustave Le Bon’un kült eserinin orijinali *La Psychologie des Foules* (1895); ilk İngilizce çevirisi "*The Crowd: A Study of the Popular Mind*" (1896); Türkçe çevirisi *Kitleler Psikolojisi* (2005).

Filmde “postmodern zamanlar”da yaşayan kuşakların daha yakından tanıyacakları “1984” (Orwell, 1984) romanındaki “Big Brother”ı çağrıştıran yönetici/patron, bir görüntü ekranı aracılığıyla bütün “işletmesini” kontrol etmektedir. Bentham’ın Panoptican*’ından hareketle Foucault (1992) aydınlanma ile başlayan modern bilimlerin doğuşu ve modern toplumların ortaya çıkışının “modern birey” üzerinde gözetim, kontrol ve disiplin yarattığını ifade etmektedir.

Sessiz filmlerden sesli sinemaya geçildiği dönemde kendisi de sessiz filmlerden yana tercihe sahip olan Chaplin çoğu sessiz çekilen filmde ilk seslendirmeye burada patronun ağzından yapmıştır: “Section 5 - Speed ‘er up”. Bununla birlikte genelinde sessiz olan filmdeki az sayıdaki seslendirmeler bu doğrultuda kullanılmıştır. Chaplin yükselmekte olan sesli filmlerle hem endüstrileşen sinemaya hem de modernleşmenin getirdiği “her zaman yüksek tempolu olma”ya tepkisini göstermektedir. Burada hızdan sorumlu kişinin adının “Man” olarak verilmesi kimlikten çıkarma, bireylikten uzaklaştırmadır.

* Panoptican, Bentham (1791) tarafından kurgulanan daire biçiminde bir gözetim binasıdır. *Panopticon* (denetim evi) tasarımında, bir halka üzerinde çok katlı, tek odalı hücreler bulunmaktadır. Halka üstündeki hücrelerin içeriye bakan tarafı açık, dışarıya bakan tarafı ise penceredir. Halkanın ortasında gözetlenenlerin görmediği az sayıda gözetleyicinin (gardiyân) bulunduğu nöbet kulesi bulunmaktadır. Bu sayede az sayıda gardiyân ile çok sayıda mahkûm gözetlenmektedir. Panoptican da mahkûma gözetleme dışına çıkabilecek hiçbir alan kalmamaktadır. Pencereden gelen ışık mahkûmun her hareketinin silüet biçiminde izlenmesini sağlamaktadır. Bu sistemde mahkum kendisinin ne zaman izlendiğini fark edememektedir. Böylelikle hep izlendiğini düşünüp, her yanlış hareketinin cezalandırılacağını bildiğinden, daima gözetim altındaymış gibi davranmak durumundadır. Panoptican’da mahkûm gözetlenmekte ama ne zaman gözetlendiğini bilememektedir. Yani erk ve otorite mahkûma içselleştirilmekte ve otomatikleştirilmektedir. Panoptican olgusu, mahkûm, işçi, öğrenci, akıl hastası herkes için iktidarın güç ve zor kullanılmaksızın içselleştirilmesini sağlamaktadır.

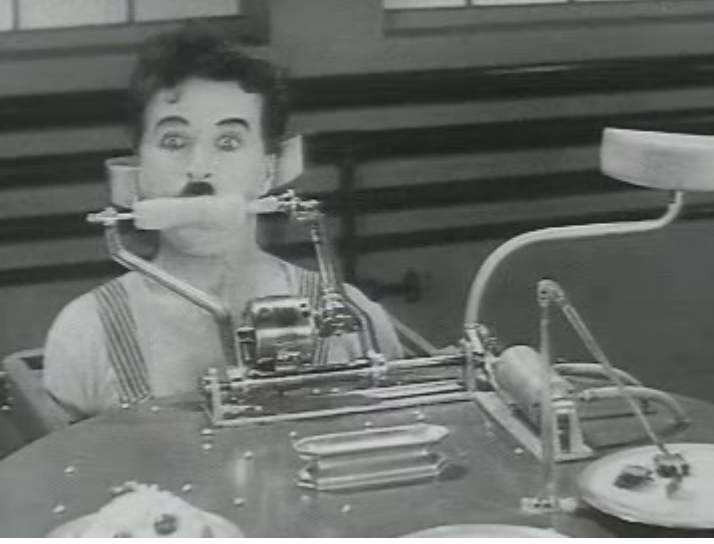
Resim 3. The Manager ile Şarlo

Filmde Fordist üretimin getirdiği bant modeli eleştirilmektedir. Buna gönderme yapan çok sayıda sahne bulunmaktadır. Bu sahnelerden birisinde sistemin robotlaştırdığı çalışanın birkaç saniyelik boşluğunda sıkması gereken civatalarla dolu parçaları kaçırdığı bunun da bütün bant sistemindekiler için sorun yarattığı gösterilmektedir. Chaplin, filmde sıradan bir işi yapan fabrika işçisi Şarlo olarak görünmektedir. Montaj hattında önünde akan parçaların civatasını sıkmaktadır. Akan hat üzerinde civataları sıkma işlemi (zaman etütlerine dayalı olarak) belli bir ritme sahiptir. Dönemin zaman ve otomasyon baskısını yansıtmaktadır. Sürecin sürekliliği çalışana kısa boşluklar dahi tanımamaktadır. Filmde Şarlo'nun hapsirilmesiyle, bant sisteminin karışması hicvedilmektedir. Bir elemanda yaşanan böylesi doğal aksama tüm prosesi aksatmaktadır. Basit bir insani gereksinim ciddi sorunlara yol açmaktadır.

Bir başka sahnede yemek makinesi satmaya çalışan satış elemanlarını yöneticinin odasında gösterilmiştir. Fonograftan verilen ses:

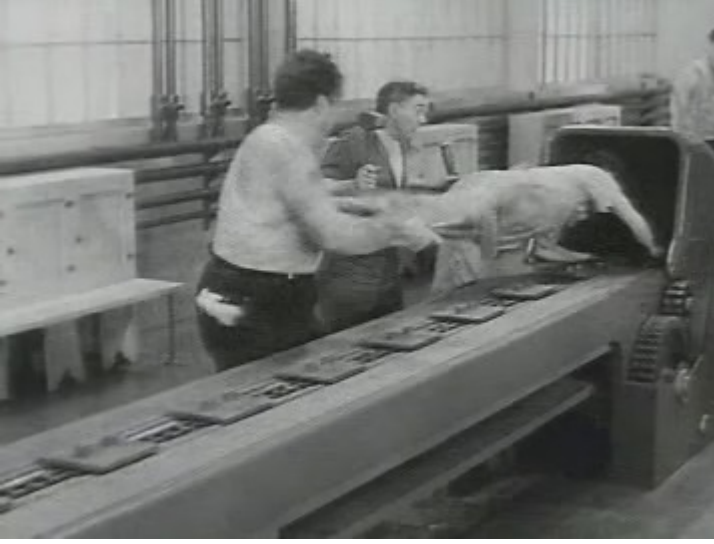
“Adamlarınızı isteyken otomatik olarak besleyen pratik bir aygıt. Öğle yemeği için durmayın. Rakiplerinizin önünde olun... besleme makinesi öğlen saatini yok edecek, üretiminizi arttıracak ve personel masraflarınızı azaltacaktır.”

Öğle yemeği arasında aygıt ile bir demonstrasyon yapılır. Döner bir tabla üstüne yerleştirilmiş, çorba kâsesi, tatlılar, koçan halinde mısır, hidrolik olarak çalışan ağız silme mendili bulunmaktadır. Öğle yemeği sırasında Şarlo üzerinde test edilir. Burada yemek yeme aygıtı aracılığıyla yemeğin de otomasyonlaştırılması, dönemin otomasyon ve zaman çılgınlığını bir kez daha vurgulamaktadır.

Resim 4. Şarlo Otomatik Yemek Aygıtı İle Öğle Yemeği Denemesinde

Öğle yemeğinden sonra tempo arttırılmakta, Şarlo da buna ayak uydurmaya çalışmaktadır. Yüksek bir gayret sarf etmesine rağmen yeterli performansı gösterememektedir. Hemen burada kronometre tutan bir şef belirlemekte ve temposunu artırmasını istemektedir. Şarlo, hem modern üretim tarzının bireye esneklik tanımayan, yaşam alanını daraltan biçimde kurgulanmasına hem de, dönemin üretim yöntemlerinin dakik zaman kullanımı paranoyasına gönderme yaparak hicvetmektedir. Bu tempoda hattının gerisine düşen Şarlo, çekinmeden kendisini makinenin içine atarak “işini yetiştirmek” istemektedir.

Resim 5. Şarlo Makinenin İçine Atlayışı

Sürekli monoton bir işi yapmanın birey üzerinde bıraktığı etki görselleştirilmiştir. Şarlo, sürekli cıvata sıkma hareketi yapmaktan kendini alıkoyamamıştır. Bu sebeple aksilikler de yaşamaktadır. Çalışma arkadaşının öğle yemeğini dökmüş, yolda giden bir kadının elbisesindeki düğmeleri sıkmış, yangın vanasında cıvatalarla oynamıştır. Artık “sinirsel” problemler yaşamaya başlamıştır.

Dünya Sağlık Örgütü⁶'nün 1959 tarihli bir çalışmasına göre, her çeşit otomasyon insanda biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan önemli dönüşümler yaratmaktadır. Otomasyon, psikolojik ve mental sağlık üzerinde dört önemli etki yaratmaktadır. Hiç rahatlamaya fırsat bırakmayan tempo sebebiyle yüksek düzeyde sorumluluk hissetmektedirler. Bu yıkıcı zihinsel sorumluluk yükü eylemsel karşılığı bulunmayan bir ölçüde üst düzey dikkat gerektirmektedir. İş ortamında, uyaran yokluğu, fiziksel enerjinin harcanamaması sosyal temas ve takım çalışmasının yokluğundan dolayı karşılanamamakta, çalışma ortamında izolasyondan yaşanmaktadır. Bu toplumsal ortamının yokluğundan bireylik ve kimlik hissi kaybedilmektedir (Simpson, 1964).

Şarlo bu problemler halinde, sağdan sola koştururken bile, gidip mesai kartına basmaktadır. Kartı her durumda basacak kadar kurgulanmışlığa eleştiri getirilmiştir. Baskıcı klasik yönetim modellerinin sonucu olarak öğrenilmiş davranışların etkisi gösterilmektedir.

Fordisyan çalışma düzeni içerisinde insan, çeşitli baskılar altında kalmaktadır. Devamlı baskı altında kalma durumu ise bireyin modern zamanlarda “stres” olarak

⁶ The World Health Organization (WHO)

adlandırılacak çağın hastalığı ile karşı kaşıya kalmasına yol açacaktır. Şarlo’da hastaneye yatarak “sinir bozukluğu tedavi ‘edilmiş’ fakat işsiz” olarak hastaneden çıkmıştır.

İş arayan Şarlo, gezerken bir kamyonun yere düşürdüğü kırmızı bayrağı yerden alarak düşüren kamyondakilere geri vermek ister. Kamyondakilerin dikkatini çekmek için yerden eline aldığı bayrağı kamyonun arkasından sallar. Ancak tam bu anda bir sendikal eylemin en ön safında kalmıştır. Salladığı bayrakla, önde Şarlo arkasında sendikal eyleme katılan bir grup, bir süre yürür. Kısa süre sonra polis müdahalesi ve arbeye yaşanır. Bu sırada tamamen tesadüfi biçimde Şarlo eylemin lideri olarak tutuklanır. Sahne Le Bon’un 1897 yılında yazdığı ve geleceğin kalabalık yığınların yüzyılı olacağı tezini işlediği eseri “Kitleler Psikolojisi”ndeki tespitlerini hatırlatmaktadır “Canlı varlıklardan birkaçı bir araya gelir gelmez, ... içgüdüsel olarak bir önderin egemenliği altına girerler.” (Le Bon, 2005). Burada Şarlo taşıdığı “kızıl bayrak” aracılığıyla bir başka totaliter rejim olarak dönem SSCB’sine de eleştiri getirmektedir. Tesadüfen saldırdığı kızıl bayrak ve onun “liderliğinde” yürüyen işçiler görüntülenmektedir. Aynı sahnede modern zamanlarda herkesin bir süreliğine “meşhur” olacağı tezini hatırlatmaktadır. Modern zamanlarda olaylardaki absürt akış hızı hicvedilmektedir.

Modern toplumların yol açtığı, yukarıda anılan yabancılaşma vb. sorunlarla mücadelede sendikaların rolü hayatidir (Aykaç, 2000; Erdut, 2004). Liberal ekonomik politikalar ekonomik büyüme yanında sosyal problemlere de yol açmaktadır. Ekonomik ve sosyal “bakışsızlık” (asimetri) bunun en önemli sebebidir. Piyasa mantığı ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yaygınlaştıkça eşitsizlik ve güvencesizlik de artmaktadır (Erdut, 2004). Bütünleşmeyi, iş huzurunu, çalışma barışını, tesis etmek, sosyal dışlanmaya, yabancılaşmaya, fakirleşmeye engel olmak sendikacılığın önemli misyonlarıdır (Aykaç, 2000).

Ayrıca bu sahnedeki tesadüfiliği, dönemin çalışma ilişkilerindeki durumu Işıklı’nın ABD’de sendikal hareketlerin yeterince bağımsız ve işçi sınıfı bilincine sahip olamadığı tespitine bağlamak mümkündür. Bu durumda yarım yüz yıl American Federation of Labor⁷’un (AFL) başkanlığını yapmış olan Gompers’in payı büyüktür. Gompers işçi hareketleri ile sosyalist, Marksist, anarkosendikalist ve Lasalleci akımların bir araya gelmesine engel olmuştur. Sosyal güvenlik, sigorta, ücretlerin ve çalışma saatlerinin yasalarla düzenlenmesine karşı çıkmıştır. Temel yaklaşımı sınıfsal değil mesleki sendikacılıktır. Böylelikle sendikal hareketlerin güç kazanmasına ve yaygınlaşmasına engel teşkil etmiştir (Işıklı, 2005).

Sendikal eylemde tutuklanan “masum komünist lider” Şarlo hapishaneye düşmüştür. Burada hücre arkadaşı “azılı, iri yarı bir canı”dır⁸. İkisi arasında kaba kuvvet ile güçsüzün mücadelesi yaşanmaktadır. Hapishanede yemek yenen sahnede

⁷ Amerikan İş Federasyonu

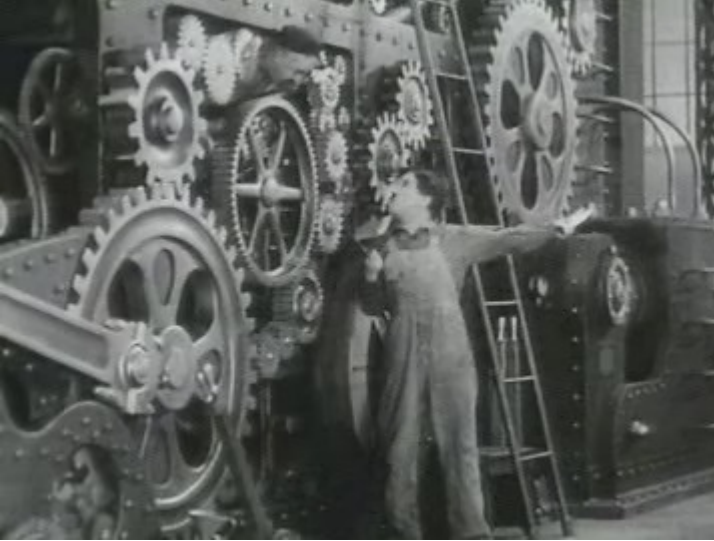
⁸ Bu sahne, bir dönem Türkiye’nin de gündeminde olan düşünce suçluları ile adi suçlardan mahkum olan tutukluların aynı hücrelere konulması ile ilgili tartışmaları anımsatmaktadır.

güçlünün zayıfın elinden yemeğini almaya çalışması ile zayıfın buna direnmesi sergilenmektedir. Hızla gelişen olaylar, Şarlo’yu bir fırrara engel olması aracılığıyla hapishanede kahraman yapmıştır.

Şarlo’nun tahliyesi söz konusudur. Bu tahliyenin gerçekleşebilmesi için beklerken hapishaneyi ziyarete gelen bakan eşi ile yan yana oturup bekler. Bekleme koltuğunda ikisinin de mide probleminden dolayı karnı guruldaktadır. Bu sahnede asil ve işçi iki farklı sınıftan gelen insanın insan olmaktan kaynaklı "doğallıklarının" ortaklığı vurgulanmaktadır.

Hapishanede gösterdiği kahramanlık dolayısıyla bir kez daha “özgür” ve "işsiz"dir. Görece sahte “özgürlükten” kurtulmak için bir kadının yaptığı hırsızlığı üstlenir. Ama polisi kandırmaz. Yediği yemeğin parasını ödemez, polise teslim olur. Çıkmak istemediği hapishaneye geri dönmek için uğraşmaktadır. İşsizliğin yarattığı etki, özgürlüğünden bile vazgeçmesine yol açmaktadır.

Yeniden hapishaneye girmeye çalışırken tanıştığı hırsız kadına aşık olur. Onunla gelecekte birlikte yaşayacakları evi hayal ederler. Hayalde evin bahçesindeki ağaçlardan meyveler koparmaktadır. Kahvaltıya oturmak için ineğini çağırır. İnek kendiliğinden gelir, Şarlo’nun ona verdiği kabı kendisi sütle doldurur. İnekten zorla süt sağmak yerine ineğin kendisinin süt vermesi emeğin zorla üretenin elinden alınması yerine emekçinin isteğiyle vermesinin mutlu dünya çizeceği yorumu yapılmaktadır. Bahçede yetişen meyve, ineğin sütünü kendiliğinden vermesi küçük bir komün yaşantısını çağrıştırmaktadır. Kahramanın hayalinde mutlu, güzel günler olarak paylaşmanın ve barışın resmi aktarılmaktadır.

Resim 6. Makine Bakım Ustasının Makinelerce Yutulması

Şarlo, modern zamanlarda makine ve insan arasında savaş olacağını haber vermektedir. Bir sahnede gelişen olaylar sonrasında Şarlo'nun yardımcılığını yaptığı makine tamircisi, makine çarklarının içine düşmektedir. Dev makinenin çarkları arasında bir görünüp bir kaybolan makine tamircisi, makine tarafından yutulduğu izlenimi yaratmaktadır. Makine arasında sıkışan insan, metaforik olarak insanlığın makineleşmeye kurban verilebileceğine işaret etmektedir. Ancak insanı makineden yine insan kurtarmaktadır.

Teknokrasi çağında insanlığın yaşamını endüstrileşme kaplamıştır ve makineler kontrolü ele geçirmiştir. O günlerde “duygular köklerinden sökülümekte”, yüksek işgücü devri görülmektedir. Büyük montaj hatlarında küçük işleri yapan çalışanlarda monotonluk duygusu yaygınlaşmaktadır (Grace, 1952). Bu monotonlaşma yabancılaşma duygusunu getirmektedir.

Marksizm için de önemli bir kavram olan yabancılaşma “Modern Zamanlar”da somutlaştırılmaktadır. Fromm’a göre, yabancılaşma olgusu toplumsal ve bireysel bir bütün olarak ele alınmalıdır. Endüstrileşme bireyin kendisini yönetmesini ve anlamasını engellemekte, güçsüzlük hissine yol açmaktadır (Duygulu, 1999). Fromm’a göre (1982), Sovyetler Birliği ve tüm batılı sanayileşmiş toplumlarda insani bir bunalım yaşanmaktadır. Şiddet, sıkıntı, kaygı ve yalıtılmışlık içinde üretme ve doyum açlığı giderilememektedir.

Filmde sadece otorite figürlerinin konuştuğunu görüyoruz. Bunu çalışmamız açısından iki biçimde ele almak olasıdır. İlk olarak, Chaplin endüstri ilişkilerinde dengesiz bir diyalog zemini oluştuğu vurgulamaktadır. Erki elinde tutanların daha çok “söz hakkı” olduğunu düşündürmektedir.

İkinci olarak, Chaplin’in kendisi sessiz sinema yanlısıdır. Son sessiz filminde sesi kendi endüstrisine (sinema endüstrisi) de gönderme yapacak biçimde patronlara vermiştir. Bu bulguya paralel olarak, Grace’a göre (1952) Chaplin filmlerinin çoğunluğunda otorite figürleri açık biçimde etik davranmayan, ahlaksız, güvenilmeyen karakterlerdedir. Alt sosyo ekonomik sınıfın davranışı da doğrudan otorite figürlerine karşı hareket etmektedir.

Filmde farklı ortamlarda yönetici/çalışan ilişkisi farklı otoriteler bağlamında görüntülenmektedir. Görüldüğü gibi “modern zamanların” hemen her endüstri ortamında ast/üst ilişkisi asimetriktir ve katı ilkelere dayalıdır. McGregor’un X-Y kuramında söz ettiği, eleştirdiği X tiplemesine uygundur. X tiplemesinin temel varsayımları özetle şunlardır (Eren, 1998):

- a) Ortalama insan işi sevmez, kaytarır.
- b) İnsanlar yönetilmeyi tercih eder, sorumluluktan kaçınır.
- c) Bencildir, kendi arzu ve amaçlarına örgütönlüklerle oranla öncelik verir.
- d) Yenilik ve değişiklikten hoşlanmaz.
- e) Örgütsel sorunların çözümüne yaratıcı yeteneğini çok az katar.
- f) İnsanlar parlak zekalı değildir.

Filmdeki yöneticiler, patronlar, erk sahipleri McGregor’un özetlediği bu

klasik bakış açısına uygun davranmaktadır. Farklı çalışma ortamlarında erk sahiplerinin bakış açısının bu ilkelere paralel olduğu görülmektedir.

Chaplin’in Şarlo’nun sevgilisi ile diyalogları aracılığıyla son sahnede dünyanın bu gidişine karşı umutsuzluk yaşayan insanlara mesaj vermektedir. Umutsuzluğa kapılıp ağlayan sevgilisi ile arasında geçen diyalogda, “*Çabalamanın ne faydası var?*” sorusuna, “*Ayağa kalk! Asla pes etme. Beraber olacağız.*” cevabını vermektedir. Adeta bütün bunlara karşın “umutsuzluğa kapılmayıp beraber mücadele etmeye devam etmeliyiz” mesajı vermektedir.

3.SONUÇ YERİNE

Yirminci yüzyılın başlarında "modern" üretim tarzları, "modern" yaşama biçimlerini doğurmuştur. Taylor, Fayol, Weber gibi bilimciler temel ilkeleri oluştururken Whitney, North, Ford gibi sermaye sahipleri de ilkelerin pratik uygulamalarını geliştirmişlerdir. Sonuçta gelişmiş ülkelerin sanayileşme hızını arttıran bir dönem yaşanmıştır. Bu hız aynı zamanda toplumsal dönüşümde de yaşanmıştır. Kitle üretimi kitle tüketimi yaygınlaşmış, bu durum emek üzerinde olumsuz etkiler doğurmuştur.

"Modern Zamanlar", dönemindeki çalışma ilişkilerini Şarlo tiplmesi aracılığıyla eleştiren önemli bir yapıttır. Chaplin’in Modern Zamanları bir bütün olarak ele alındığında egemen ideolojileri sorgulamaktadır. Mülkiyet, itaat, uyma gibi sosyal etki ajanlarını kavramsal tanımlanmalarından, akademik çalışmalarından önce insanlığa haber vermektedir. Salt bir duyuru olarak değil aynı zamanda bir erken redci gibidir.

Pek çok sinema otoritesi ve kültür araştırmacısı tarafından başkaldırıcı bir Marksist olarak tanımlanmasına karşın, Chaplin’in bu konuda açıkça bir yön ifadesi olmamıştır. Birbirine çelişkili görüşler bulunmaktadır. Örneğin, Manwell filmde çok az sosyal yorum bulunduğunu, hiçbir politik parti bulaşması bulunmadığını ifade etmektedir. Buna karşın Kerr’e göre, en azından başlangıçtaki fabrika sahnesinde ve bu filmin özünde sert bir politik eleştiri yatmaktadır (Stewart, 1976). Norwell-Smith’e (1996) göre, Chaplin, kendisinde doğal bir komedi yeteneği olduğunu düşünmüştür. Filmin çekildiği yıllarda bu yeteneğini eleştirel yorumlar yapmak için kullanma sorumluluğunu hissetmiştir. Mussolini ve Hitler hicivleriyle ABD’de eleştiriler almayı göze almıştır. Chaplin, savunduğu fikirler, sol görüşlü düşünürlerden gördüğü yakınlık ve Amerikan vatandaşlığına geçmeyi kabul etmediği için FBI tarafından izlenmiş, hakkında bilgi toplamıştır. ABD’de karalama kampanyasına maruz bırakılmıştır. Devamında ise, bir Avrupa turnesindeki Chaplin’in ABD ye giriş vizesi iptal ettirilmiştir. Chaplin'in filmlerine dikkatle bakıldığında daha çok otoritenin "insan"ı yok eden baskısına karşı olduğu anlaşılmaktadır.

Şarlo, film boyunca sakar, serseri, rastgele yaşayan bir gezgin konumundadır. Avare gezgin görüntüsü açık biçimde dönemin hızla yükselen havasına isyandır. Bu

dönemde Darwinizm temelli, determinist, davranışçı ekol hızla yükselmektedir. Modernist bakışın kuralcı, bilinebilir, ölçülebilir bir dünyayı savunan görüşü hakimdir. Şarlo'nun tercihi bu hakim görüşe karşı duruş gibidir.

Filmin genelinde Chaplin'in modernizmin yükselen duvarları arasında hapsolacak insan adına “insansı özellikler kontrolsüzlüğü de içerir” mesajını vermektedir. İnsan bütünüyle determinist bakış açılarıyla ele alınıp tam ve eksiksiz modellenemez. Nietzsche gibi, hep ileriye giden, birbiriyle bağlantılı olaylar ve olgular anlayışını eleştirmektedir.

Bir genel değerlendirme olarak Chaplin'in tespitlerinin, (Fromm her ne kadar bakış açısını eleştirse de⁹) Mayo ve arkadaşlarının İnsancıl Yaklaşımını yaratan Hawthorne deneylerinin kültürel tamamlayıcısı olarak görülebilmektedir. Bütün olarak bakıldığında alınan ekonomik kararların sosyal sonuçları olduğunu vurgulamaktadır. Teorilerdeki örgütsel düzenlemelerin insan hayatındaki pratik etkilerine bir pencere açmaktadır.

2009 yılında çalışma dünyası yine bir krizden, işsizlikteki oransal artıştan, ekonomik adaletsizlikten söz etmektedir. O zamandan bu yana değişen makinelerin boyutları olmuş gibi görünmektedir. O dönemin harika makineleri (gittikçe devleşen üretim makineleri) ile günümüzün harika makineleri (gittikçe küçülen bilgisayarlar) yarattıkları etki bağlamında çok da farklılaşmamaktadır.

İnsanlığın makineler aracılığıyla koştığı “mutluluk yolunda” sorunlar, yine makinelerden kaynaklanmakta gibidir. Bir yandan makinelerin yol açtığı refah, gelişme, iş yapılış biçimindeki kolaylıklar terk edilemeyecek bir fayda alanı üretmektedir. Öte yandan makineleşme yabancılaşma, otomasyon, stres, zaman baskısı gibi olumsuz etkileri beraberinde getirmiştir. Çözüm makinelerin işin içine insanın mutluluğu ile birlikte dahil edildiği, insani değer taşıyan üretim modellerin geliştirilmesini işaret etmektedir.

⁹ Fromm (1982), bu çalışmaları başlangıç sorusunun “Makinelerin daha iyi üretim sağlamak için insanın nasıl güdülenmesi gerektiği” olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada Mayo'nun kitabının adının İnsanın Endüstriyel Sorunu” değil “Endüstrinin İnsan Sorunu” olduğunu da eklemektedir. Bu ele alış biçiminin insanla endüstri arasında önceden kurulu bir uyum varsayımı taşıdığını, ancak kendisinin “buna bir dereceye kadar” katılmaktadır. Makine ve örgütlenmelerden daha çok insanın gelişmesinin merkezi konu olduğunu belirtmektedir.

KAYNAKÇA

- Aykaç, Mustafa. (2000). 'Sendikaların Geleceği: Küreselleşme ve Yapısal Değişiklikler Açısından Bir Analiz'. İçinde: *Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan*. Sayfa 553-596. Yayın No:38. Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası.
- Batmaz, Veysel. (2006). *Otoriteriyen Kişilik ve Uyma*. Salyangoz yayınları 19. Akademi Dizisi İstanbul: Sosyoloji Kitaplığı.
- Bentham, Jeremy.(1787). *The Panopticon Writing, In a Series of Letters*. Ed. Miran Bozovic, p. 29-95 London: Verso.
- Bilgin, Nuri. (1997). *Siyaset ve İnsan*. 222 sayfa. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Bilgin, Nuri. (2008). *Sosyal Psikoloji*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. No: 145. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Bozkurt, Veysel. (2000). 'Bilgi Toplumunun Getirdikleri ve Türkiye'. *İş Güç Dergisi*. Cilt.2 Sayı.1. <http://www.isgucdergi.org>, Erişim, Nisan 2007.
- Brown, Richard Harvey. (2005). *Culture, Capitalism, and Democracy in the New America*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Cavanagh, Clare. (1994). 'Rereading the Poet's Ending: Mandelstam, Chaplin, and Stalin'. *Publication of Modern Language Association*, Vol. 109, No. 1, Jan., pp. 71-86.
- City Lights. (1931). Film. Charles Chaplin. With Chaplin and Virginia Cherrill. United Artists.
- Duygulu, Ethem. (1999). *Yabancılaşma Olgusuna Yönelik Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1. Sayı 3. İzmir.
- Erdut, Zeki. (2004). 'Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika'. *Çalışma ve Toplum*. Sayı. 2.
- Eren, Erol. (1998). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. Genişletilmiş 5. Baskı, İşletme Ekonomi Dizisi 34.
- Foucault, Michel. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 445 sayfa, İstanbul: İmge Yayınevi.
- Franklin, Raymond S.(1994). 'The Postindustrial Paradox: Growing Class Inequalities, Declining Class Politics'. *Critical Sociology*. 20: 103-112.
- Fromm, Erich. (1982). *Psikanalizin Bunalımı: Freud, Marx ve Toplumsal Rubbilim Üstüne Denemeler*. (Çev. Bedirhan Üstün, Cengiz Güleç. 220 s. Dost Kitabevi Yayınları: İstanbul.
- Grace, Harry A. (1952). 'Charlie Chaplin's Films and American Culture Patterns. The Journal of Aesthetics and Art Criticism'. Vol. 10, No. 4, *Special Issue on Psychology and the Arts*, Jun., pp. 353-363.
- Galanopoulos, Kostas. (2008). 'How Contemporary Are Charlie Chaplin's 'Modern Times'? The Fordist and Post Fordist Production Models'. *Intellectum*. Pp. 117-130.

Gökgöz, Gökhan. (2007). *Post-Fordist Üretim Yapılanmasının İşçiler/Çalışanlar/Emek Üzerindeki Sosyo-kültürel Yansımaları*. Dan: Prof. Dr. M. Naci Bostancı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Heaton, Janet. (2004) *Reworking Qualitative Data*.172 p. London: Sage Publications.

Işıklı, Alpaslan. (2005). *Sendikacılık ve Siyaset*. 6. Baskı. 639 sayfa. İstanbul: İmge Kitabevi

Kaes, Anton. (1993). 'Metropolis: City, Cinema, Modernity'. in Timothy O. Benson (ed.), *Expressionist Utopias: Paradise, Metropolis, Architectural Fantasy* (Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art) 146-165. Erişim tarihi, Nisan 2008. <http://www.mariabuszek.com/kcai/Expressionism/Readings/KaesMtrpls.pdf>

Le Bon, Gustave. (2005). *Kitleler Psikolojisi*. 143 sayfa. (Ed. Yunus Ender). İstanbul: Hayat Yayınları.

Makal, Ahmet. (2008). 'Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak Edebiyat'. *Çalışma ve Toplum*. 18. 3. <http://www.calismatoplum.org/sayi18/makale18.htm>.

Modern Times. (1936). Dir. Charles Chaplin. With Chaplin and Paulette Goddard. United Artists.

Nowell-Smith, Geofferey. (1996). *The Oxford History of World Cinema*. Oxford Univeristy Press. 823 pp. Oxford.

Orwell, George. (1984). *Bin dokuz yüz seksen dört*. Çev. Nuran Akgören. İstanbul: Can Yayınları.

Ratcliff, Donald. (2003). Video Methods in Qualitative Research. *Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design*. Camic, Paul M. (Ed); Rhodes, Jean E. (ed); Yardley, Lucy (ed). *Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design*. (pp. 113-129). xvi, 315 pp. Washington, DC: American Psychological Association.

Rose, Gillian. (2001). *Visual Methodologies : An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*. p138 GBR, Sage Publications, Incorporated, London.

Rothstein, Frances Abrahamer. (2007). *Globalization in Rural Mexico : Three Decades of Change*. 206 pp. Austin: University of Texas Press.

Saklı, Ali Rıza. (2007). 'Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Post-fordizm'. Ankara, Erişim Tarihi: Nisan 2008, <http://www.sakli.info/fordizm.pdf>

Shilling, Chris. (2004). *Body in Culture, Technology and Society*. London: Sage Publications, 253 p.

Simpson, George. (1964). '**Western Man under Automation**'. *International Journal of Comparative Sociology*, Volume 5, Number 2, 1964 , pp. 199-207(9).

Stewart, Garrett. (1976). 'Modern Hard Times: Chaplin and the Cinema of Self-Reflection'. *Critical Inquiry*. Vol. 3, No. 2, Winter. Pp. 295-314.

The Wall. (1982). Film. Dir. Alan Parker. With Bob Geldof.

Turner, Graeme. *Film As Social Practice*. 240 p. London, GBR: Routledge.

Yalınkılıç, Fatime . (2007). *Modernizm ve Mubafazakârlık: Düşünce Akımlarının Sosyolojik Analizi*. Fırat Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Sayfa: v + 180. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Yanow, Dvora. (2006) . *Thinking Interpretively: Philosophical presuppositions and the Human Sciences*. Dvora Yanow (Eds.), Peregrine Schwartz-Shea (Eds.).In. *Interpretation and Method : Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. 468 p. 5-26 pp. NY:M.E. Sharpe, Inc.

Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 5. Baskı. 366 s. Ankara: Seçkin Yayınları

Weldes, Jutta. (2006) . *High Politics and Low Data: Globalization Discourses and Popular Culture*. Dvora Yanow (Eds.), Peregrine Schwartz-Shea (Eds.).In. *Interpretation and Method : Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. 468 p. 150-186 pp. NY:M.E. Sharpe, Inc.